

POLE VÝZKUMU ORGANIZOVANÉHO ZLOČINU: KONSTRUKCE POLITICKÝCH KATEGORIÍ A OBJEKTU VÝZKUMU

normativní dilemata potenciální kriminalizace studovaných aktérů a zároveň poskytnout relevantní vhled do významů organizovaného zločinu. Cílem obou studií bylo odpovědět na následující výzkumnou otázku: Jaké významy má páchání trestné činnosti pro sociální pole, která jsou v různých kontextech spojována s organizovaným zločinnem? Podobu této otázky lze dále specifikovat pro jednotlivá sociální pole:

- *Jaké významy má páchání trestní činnosti pro sociální pole vyhazovačů, které je v kontextu organizovaného zločinu v českém bezpečnostním a mediálním prostředí spojováno s jeho násilnými aktivitami, z hlediska jeho aktérů?*
- *Jaké významy má páchání trestné činnosti pro sociální pole advokátů, které je v kontextu organizovaného zločinu v českém bezpečnostním a mediálním prostředí spojováno s jeho ekonomickými aktivitami, z hlediska jeho aktérů?*

Na tomto místě považuji za vhodné zmínit, že předkládaná kniha je především teoretické povahy. Přestože jsou její součástí i dvě empirické studie, jejich smyslem je podpořit její hlavní cíl. Tím je, jak jsem uvedl dříve, navrhnout nový přístup k výzkumu organizovaného zločinu, který by dovolil překonat některé z jeho tradičních problémů – především umožnil komparovat poznatky z odlišných sociálních a kulturních kontextů. Zároveň podotýkám, že teoretická hodnota mého příspěvku by neměla být posuzována z hlediska sociální teorie, k níž nijak nepřispívá, ale pouze z ní čerpá. Posuzována by měla být především z hlediska mezinárodní debaty o organizovaném zločinu, na kterou svými argumenty cílí, potažmo z hlediska nově se ustávajícího pole české kriminologie, kterému se snaží nabídnout argument problematizující význam kategorie legality v sociálněvědním výzkumu.

Organizovaný zločin je ve vědecké komunitě, která se jím zabývá jako svým hlavním objektem výzkumu, považován za esenciálně sporný koncept. Esenciální sporností je v tomto kontextu myšlena existence odlišných definic organizovaného zločinu konstruovaných zvlášť pro politiku, policisty nebo vědce (Wright 2006), různých teoretických a kulturních perspektiv používaných pro výklad téhož fenoménu (Sheptycki 2015) či nesourodého aplikování konceptu na podobné jevy (Kostakos 2010), potažmo proměnlivost časového, prostorového a ideologického kontextu, který organizovanému zločinu dává význam (Carrapico 2010). Přestože zdůvodnění citovaných autorů tváří v tvář původnímu významu esenciálně sporných konceptů patrně neobstojí,² o soudobém výzkumu organizovaného zločinu nám

² Esenciálně sporný koncept, rozpracovaný analytickým filozofem Walterem B. Galliem v druhé polovině padesátých let 20. století, vznikl jako reakce na spor o „správném“ vymezení ústředních pojmů politické teorie, jako jsou svoboda, spravedlnost, demokracie, právo, moc a jiné. Galliemu nešlo o problém nekonzistentního užívání těchto konceptů nebo špatného porozumění definitivním vypracovaným jinými výzkumníky (Collier a kol. 2006: 212), ale o specifickou normativní hodnotu, která je tímto konceptům vlastní a která znemožňuje dosáhnout shody na jejich významu. To znamená, že tentýž pojem může být chápán prostřednictvím různých světónázorů, vycházejících z různých filozofických a normativních východisek, přičemž každému z nich přináší přesvědčivé argumenty, důkazy či jiné formy zdůvodňování (Gallie 1956: 168; srov. Swanton 1985). Tak například moc může být definována jako: 1) schopnost prosadit vlastní zájem vlastním jednáním; 2) schopnost nepřímo prosadit vlastní zájem prostřednictvím manipulace k ne/jednání;

něco důležitého říkají. Tento výzkum je přehlášen koncepty, termíny a definicemi, které se snaží odlišit různé jevy spojované s organizovaným zločinem. Tuto konceptuální rozmanitost lze ilustrovat obvyklou větou z úvodů studií k tomuto tématu: „Dosud neexistuje jednotná definice organizovaného zločinu“ (Longo 2010: 16).³

Navzdory počtu různých definic (viz např. von Lampe: nedatováno) závisí konstrukce definice organizovaného zločinu na tom, jak jeho podstatu definuje stát, respektive právo. Není organizovaného zločinu bez organizovaného překračování zákona.⁴ Podobou definic nicméně tvarují konkrétní politické okolnosti. Ty utvářejí nejen jejich symbolický význam, ale de facto také objekty, na něž mají být

nebo jako 3) všudypřítomný klasifikační proces, který určuje nejen materiálně, ale i symbolicky to, jaké jednání bude považováno za žádoucí (Lukes 1974: 11–25). Koncept organizovaného zločinu však nikdy takovými diskusemi poznamenán nebyl. Vždy byl konceptualizován a zkoumán jako organizované nezákonné jednání, respektive jako trestná činnost páchaná ve spolupráci více lidí.

³ Koncept organizovaného zločinu je také možné si představit jako rozsáhlý katalog charakteristických rysů, jehož položky jsou v různém kontextu aktivovány nebo podrobány kritice (např. van Duyn 2003). V minulosti vznikla řada studií zabývajících se analýzou samotných definic, v nichž se autoři snažili izolovat nejčastěji využívané položky, a tím dospět k určité akademické shodě na užívání tohoto konceptu. Například Finckenaer (2006: 65), navazující na práce Hagana (1983) a Maltze (1985), takto došel k závěru, že o organizovaném zločinu lze hovořit, splňuje-li tento jev kritérium ne/ideologičnosti, organizované hierarchie, kontinuity, násilí nebo hrozby násilím, restriktivního členství, ilegálního podnikání, penetrace ilegálního spektra a korupce. Hagan (2006) pro změnu vyvozuje, že je možné hovořit jednak o „Organizovaném zločinu“, kterým míní zločinecké organizace, jednak o „organizovaném zločinu“, kterým rozumí ilegální aktivity. Oba tyto autoři nadto hovoří o příbuzných konceptech, které se s organizovaným zločinem pojí, avšak jsou kvalitativně odlišné – tj. „mafie“, „zločin, který je organizovaný“ nebo „transnacionální organizovaný zločin“ (Finckenaer 2006: 73–81).

⁴ Někteří autoři (např. Finckenaer 2006) tvrdí, že definiční nesoulad vyplývá z nedokonalého vymezení prvku organizace, neboli z nedostatečného porozumění tomu, jak je zločinné jednání uskutečňováno. Ani tato skutečnost však podle mého názoru neospravedlňuje chápání organizovaného zločinu jako esenciálně sporného konceptu. Studium odlišných typů sociální organizace je koneckonců ústředním tématem výzkumu organizovaného zločinu. To, co činí koncept organizovaného zločinu tak problematickým, je třeba hledat spíše v samotné koncepci „zločinu“. A právě to se pokouším ukázat v této knize.

tyto definice aplikovány. Jako příklad si vezměme organizované pře- vadčství. Z hlediska výzkumu organizovaného zločinu by tak jako objekty výzkumu byli identifikováni jak „kojoti“, převaděči migrantů z Mexika do USA (k tématu např. Payan 2006), tak akteři organizující přechod hranic z komunistického Československa do „západních zemí“ (k tématu např. Žák 2012). Přestože jde o podobné jevy, jejich zkoumání jakožto organizovaného zločinu má poněkud odlišné konnotace. Jednou může být takový organizovaný zločin interpretován jako „ekonomická hrozba“, podruhé jako „boj za svobodu“. Výzkum organizovaného zločinu nemůže stát stranou těchto procesů. To podle Dicka Hobbsa a Georgiose Antonopoulou (2014: 1) vytváří „výzkumníka náchylného ke změnám v politicky motivované inter- pretaci konstantně se proměňujícího souboru mnohdy zcela nesou- rodých aktivit“.

Vztahem mezi politickými kategoriemi a přístupy ke zkoumání organizovaného zločinu se zabývám v následujících podkapitolách. V té první představím politickou historii organizovaného zločinu svázanou zejména se společenským vývojem v USA. Ve druhé se zaměřím na vývoj výzkumných přístupů k tomuto fenoménu. Ve třetí podkapitole pak ukážu, jak se inherentně politický charakter organizovaného zločinu promítá do konstrukce výzkumného objektu a jaké normativní implikace z toho pro výzkum plynou.⁵

⁵ Normativními implikacemi zde myslím důsledky replikace politických kategorií pro hodnotové zakotvení výzkumu organizovaného zločinu, tzn. pro implicitní definici společensky přijatelných norem.

1.1 Stát jako producent kategorie organizovaného zločinu

První významnější zmínky o organizovaném zločinu se objevují na konci 19. století ve Spojených státech amerických (Woodiwiss 2001: 3).⁶ Do té doby neměl termín „organizovaný zločin“ žádný konkrétní význam. Už v té době však byl asociován s pokleslou morálkou industriálních měst USA, což umožňovalo hovořit v jeho souvislosti jak o pouličních gangsterech, tak o policistech i politikách. Woodiwiss (2001: 177) toto období popisuje následovně:

Ve městech byli [zločinecký] boss a politický klientelismus chápáni jako hlavní překážky morálních reforem a dobrého vládnutí. Moralisté se ve svých kampaních za vyčištění městských radnic zaměřili na spojení mezi politiky, policií a ilegálními podniky. V průběhu těchto kampaní se začaly objevovat i různé variace slovní „organizovaný zločin“. [...] V roce 1895 například reverend Charles Parkhurst popsal newyorského policejního kapitána tolerujícího ilegální hazard jako jeden z faktorů „kolosální organizace zločinu“. [...] To bylo zřejmě poprvé, kdy reformátoři použili pojem „organizovaný zločin“ způsobem, který mu vtiskl jasný význam – hazard a prostituce pod ochranou veřejných činitelů.⁷

Přes určitou reflexi přesahu do politické sféry se politika boje proti organizovanému zločinu na přelomu 19. a 20. století soustředila pri-

⁶ Pokud nebude uvedeno jinak, fakta předkládaná v této kapitole jsou založena zejména na studii *Organized Crime and American Power* Michaela Woodiwisse. Vzhledem k argumentaci této knihy je nutné základní rysy tohoto diskurzu shrnout, neboť právě americký diskurz měl hlavní vliv jak na současnou podobu definic organizovaného zločinu v mezinárodních dokumentech, tak na kulturní významy, které jsou s organizovaným zločinem spojovány (Woodiwiss 2001; stov. IKSP 1993a, b, 1997; Scheinost 1997a, b; IKSP 2001).

⁷ Všechny citované pasáže v textu jsou přeloženy autorem knihy, který jediný odpovídá za jejich správnost.

márně na jeho pouliční úroveň. Terčem státního zájmu se staly zejména nevěstince a hazardní podniky v dělnických a přistěhovaleckých částech města. Tato politika byla symbolicky završena přijetím Volsteadova zákona regulujícího prodej alkoholických nápojů (1919) a zavedením 18. dodatku Ústavy USA (1920), který kriminalizoval výrobu, přepravu a prodej alkoholu. Současně s tím byli veřejně označeni hlavní viníci organizovaného zločinu – cizinci, vůči nimž již dříve panovala nedůvěra, nejednou přerůstající v protimigrační politická opatření a násilné akce (srov. Lipset, Raab 1978: 34–109). V průběhu 19. a 20. století tak k Afroameričanům přibyli do kolonky „obvyklí podezřelí“ především přistěhovanci tvořící nejkřehčí vrstvy americké společnosti (Čínané, Irové a Italové).⁸ Ačkoliv byl boj proti organizovanému zločinu společností prodáván jako morální kampaň vůči nerádem spojovaným s prostitucí a hazardem, ve skutečnosti postihoval spíše charakteristické třídní projevy tehdejších chudinských ghett.

Prohibice však podle Woodiwisse (2003: 7) proměnila i náhled na jednání spojované s organizovaným zločinem. Jeho synonymem se stal termín *racketeering*. Přestože původně označoval vydírání na způsob nucené ochrany, od dvacátých let byl používán k označení každého rozsáhlejšího nezákonného jednání, ať už to byl obchod s krádežným zbožím, pojišťovací podvody, ilegální hazard, nebo obchod s lihem, provozování nezákonných nálevení a jiné aktivity zaštitěné mimo jiné jmény jako Al Capone, Bugsy Siegel nebo Lucky Luciano.⁹

⁸ V této souvislosti se utvářely i suggestivní obrazy tajných společností. Konspirativní skupiny vytvářené na půdorysu imigrantských komunit měly být podle mýtů a legend zakládány za účelem cíleného parazitování na původním americkém řádu, případně za účelem jeho narušení, nebo dokonce rozvrácení. Typickým příkladem byla organizace Molly Maguires spojovaná se zločineckými aktivitami irských horníků pracujících v pensylvánských dolech (Kenny 1995, 1998). Ke konci 19. století pak vznikla i legenda o „Mafii“ symbolizující negativní důsledky přenosu tradičního života na sicilské vesnici do amerických podmínek rostoucích velkoměst (Dash 2010; Dickie 2009: 195–212; Lupo 2009: 142–149).

⁹ Podle Dwighta Smithe (1975: 74) v tomto období výjimečně absentovalo užívání etnických zločineckých nálepek, což lze v kontextu příběhu o zločinu v USA vnímat jako anomálii. Prvním důvodem byl nižší počet imigrantů přicházejících do USA v důsledku dříve přijatých imigračních zákonů. Druhým důvodem pak mohla

Nicméně prohibiční zákony byly považovány většinou veřejností za zbytečné a nelegální obchodování v tomto kontextu za pochopitelné. To potvrdily i výsledky Národní komise pro dodržování a vymáhání práva (tzv. Wickershamova komise) zřízené prezidentem Herbertem Hooverem jako těleso pro evaluaci „prohibičního období“. Výsledky komise byly z politického hlediska kontroverzní – organizovaný zločin v prezentovaných výzkumech nebyl vypráven prostřednictvím kategorií zločinců, nýbrž zločinů a podmínek, které k nim vedou. Wickershamova komise explicitně zdůraznila, že organizované podvody a *racketeering* – dva hlavní typy organizovaného zločinu – nejsou ani tak výsledkem morálně pochybného charakteru, jako spíše projevem specifického kontextu (srov. Smith 1994; Walker 2013; Woodiwiss 2001: 89–90, 192–194, 234–236). Podle Woodiwisse (2001: 235) komise i doboví komentátoři:

[S]díleli přesvědčení, že organizovaný zločin byl neblahou a nevyhnutelnou součástí národních politických, ekonomických, sociálních a právních struktur více, než aby byl pro tyto struktury hrozbou.

1.1.1 Cizácké spiknutí¹⁰

Politicky přijatelnější výsledky přinesla senátní komise pod vedením Estese Kefauvera. Kefauverova komise byla ustavena americkou vlá-

¹⁰ být skutečnost, že výrobci, pašeráci a distributoři ilegálního alkoholu, v období prohibice hlavní aktéři organizovaného zločinu v USA, svou činností uspokojovali poptávku, kterou značná část populace považovala za legitimní (Ibid. 50–52, 88).
Cizácké spiknutí je mým volným překladem anglického termínu *alien conspiracy*, nad jehož správným překladem neparuže v české kriminologické debatě shoda. V kontextu mezinárodního výzkumu organizovaného zločinu se tento termín užívá k označení spiknutí „cizích“ subjektů vůči formálně či neformálně definované skupině obyvatel a jejich organizacím za účelem nezákonného obohacení. Ačkoliv je mnohou použité slovo cizák obecně chápáno jako hanlivé, v českém kontextu se jeví jako vhodnější než cizinec nebo vetřelec, jež anglický výraz *alien* také označuje.

dou v roce 1950 v reakci na několik novinových článků, které varovaly před zkorumpovanými lokálními úředníky uplácenými „celonárodním zločineckým syndikátem“ (National Archives 2013). Kefauverova komise tyto domněnky potvrdila a tehdejší organizovaný zločin v USA ztotožnila s centralizovaným syndikátem mafie, který „existuje na celém území USA mimo kontrolu Američanů a jejich vlády“ (Task Force 1967: 1). Ztotožnění organizovaného zločinu s konspirativně jednajícím mafií, která jedná proti vůli občanů USA, korumpuje politiku, právníky a infiltruje poctivý byznys (Kennedy 1963), připsalo organizovanému zločinu status jasně identifikovatelného nepřítel. Představa vysoce organizovaného nepřítel ohrožujícího americkou společnost stála na informacích z proslulého slyšení s gangsterem Josephem Valacchim, v jehož průběhu poprvé zaznělo sousloví *Cosa Nostra*. Takzvané Valacchiho svědectví bylo v podstatě jediným svědectvím o existenci homogenní mocné organizace (viz např. Maas 1987 [1968]; srov. Albanese 2007: 125–173).¹¹

V zahraničních studiích se totiž *alien* nepoužívá ani tak k označení zločinců, jako spíše k označení jinakosti (*otherness*) konspirojících subjektů. Příklad „spiknutí veřelců“ pak také nepovažují za vhodný, poněvadž evokuje pouze konspiraci jednotlivců a subjektů cíleně infiltrujících určitou skupinu obyvatel. Cizácké spiknutí má v mém překladu odkazovat ke konspiraci těch, kteří jsou považováni za odlišné (*différence*).

¹¹ Ačkoliv neexistovaly jednoznačné důkazy o šíři a hloubce aktivit toho, co bylo označeno jako mafie, organizovaný zločin získal svou tvář, která zaplnila stránky předních deníků a televizní obrazovky. Zanedlouho se stala součástí populární kultury, která pozoruhodně zpětně ovlivňovala i samotné zločinecké prostředí. Legendárním se v tomto ohledu stala například novela *Krnoth* amerického spisovatele s italskými kořeny Maria Puza, která byla v roce 1972 převedena na filmové plátno Franciem Fordem Coppolou. Puzo toho o organizovaném zločinu podle svých přátel nikdy příliš mnoho nevěděl. Díky svému původu však byl schopen vyobrazit vztahy uvnitř velkých italských rodin a vyličit jejich adaptaci na americké socio-ekonomické realie první poloviny 20. století. I když byla novela přímo spojována s mafií, její zasazení do rodinného prostředí vytvořilo z hlavních hrdinů ctihodně představitele rodinných hodnot, kteří vystupují jako sebevědomí reprezentanti dávných tradic (srov. Barra 2009; Messenger 2002). I z toho důvodu podle Diega Gambetty (2009) slouží film *Krnoth* jako vzor chování pro mnoho jednotlivců ztotožňujících se s prostředím organizovaného zločinu.

Cesta k definici organizovaného zločinu, započatá Kefauverovými slyšením, vyvrcholila v roce 1967 vytvořením prezidentského Kri-zového štábu pro organizovaný zločin. Závěrečná zpráva Krizového štábu poskytovala detailní vzhled do svědectví Joea Valacchiho, nastínění struktury i podobu pronikání italských rodin *Cosa Nostra* do americké ekonomiky a především definici organizovaného zločinu:

Organizovaný zločin je společenství, které se snaží působit mimo kontrolu amerického lidu a jeho vlády. Zahrmuje tisíce zločinců pracujících v komplexních strukturách podobných velkým korporacím. [...] Jejich jednání [...] není impulzivní, ale je spíše výsledkem složitých spikleneckých trvajících po mnoho let, motivovaných získáním kontroly nad rozsáhlou oblastí ekonomických aktivit s cílem shromáždit obrovský zisk (Task Force 1967).

S ohledem na zprávu Krizového štábu bylo navrženo mnoho opatření, která měla pootevřít okno do světa italsko-americké mafie a zamezit jejímu dalšímu růstu. Šlo především o zprísňení trestů za účast na aktivitách organizovaného zločinu, rozšíření a navyšeni pravomocí bezpečnostního sektoru, které měly napravit obtíže se získáváním důkazů, vytvoření speciálních pracovišť pro boj s organizovaným zločinem a zavedení opatření pro jejich lepší koordinaci. V návaznosti na výsledky štábu byl v roce 1970 přijat speciální zákon o kontrole organizovaného zločinu (*Organized Crime Control Act*), jehož součástí byl i oddíl RICO (*Racketeer Influenced and Corrupt Organizations*), v pozdějších letech hlavní zákonná opora amerického boje s organizovaným zločinem (Albanese 2007: 175–204).¹²

¹² RICO Act představuje předlohu, kterou se při boji s organizovaným zločinem inspirovaly i další státy. Za zmínku stojí aktivita dvou australských spolkových států (Jižní Austrálie v roce 2008 a Nového Jižního Walesu v roce 2009), které při tvorbě vlastní legislativy přidaly k částem inspirovaným zákonem RICO Act i využití principu kolektivní viny. V obou jurisdikcích má tak nejvyšší soudní zástupce (v Novém Jižním Walesu) nebo soudce (v Jižní Austrálii) možnost prohlásit určitou organizaci za kriminální a udělet tresty za členství nebo spolčení s označenou organizací (Schloenhardt 2012: 92–130).

1.1.2 Illegální podnikání

V osmdesátých letech byla v rámci boje proti zločinu v amerických ulicích ustavena další komise, která měla přinést informace o stavu amerického podsvětí, o tradičních i nových formách organizovaného zločinu. Do čela komise byl povolán Irving Kaufmann, známý mimo jiné jako soudce z případu manželů Rosenbergových, odsouzených za prosovětskou špionáž. Výsledkem šetření bylo zjištění, že italská mafie již není jediným akterem amerického organizovaného zločinu, ale že jejím dosud čelnému postavení konkuruji asijské a latinsko-americké gangy (Woodiwiss 2001: 307–311, 352–354; 2003: 23–24). Woodiwiss (2001: 24) toto rozšíření zločnického spektra charakterizoval jako „pluralistickou revizi cizáckého spiknutí“.

Delší expozé, které jsem věnoval vývoji konceptu v USA, má své opodstatnění z hlediska vývoje konceptu organizovaného zločinu po roce 1989. Za tímto účelem je ale nutné přihlédnout i k tomu, jak se koncept vyvíjel do konce osmdesátých let v Evropě. Zde se podle Letizie Paoli a Cyrilla Fijnauta (2004: 31, srov. Kleemans 2007) objevuje zájem o „organizovaný zločin“ až začátkem osmdesátých let. I když se například v Itálii téma mafie sčloňovalo minimálně od poloviny 19. století (viz např. Fulveti 2004), význam mafie jako zločnické organizace se datuje už k letům 1965, respektive 1982, kdy byl přijat speciální zákon známý jako *Rognoni-La Torre* (srov. Jamieson 2000: 40–126; La Spina 2004; Sergi 2014). Jeho součástí byl rovněž článek 416bis, který definoval organizovaný zločin v konspirativním stylu amerických koncepčních dokumentů:

[Organizovaný zločin je] zločinecké spolčení mafiánského typu, které se skládá ze tří a více osob, jež svou působností v tomto spolčení uplatňují zstrašující moc plynoucí z asociativního svazku, stavu podmanění a mlčenlivosti (*omertà*), kterou pak toto spolčení využívá k páchání zločinu, dosažení přímé nebo nepřímé kontroly a managementu ekonomických aktivit, získávání povolení, získávání pověření nebo veřejných zakázek a služeb k dosažení

buď nespravedlivého zisku, nebo výhod pro sebe či pro ostatní (Camera.it nedatováno).

Na rozdíl od italského kontextu se ostatní evropské státy přidržovaly spíše kontinentálního pojetí organizovaného zločinu, které definovalo určitý počet osob zapojených do kontinuální závazné nezákonné aktivity s cílem získání profitu či moci (Mitsilegas 2003; Paoli a Fijnaut 2004: 35–38). Toto pojetí se obecně označuje jako „podnikatelské“ a odkazuje k tržnímu charakteru nezákonných aktivit. Jeho podstata byla nicméně diskutována spíše ve vědecké než politické aréně. Zde bylo adaptováno až po roce 1989 ve jménu ochrany tržní ekonomiky. Řečeno s Manuelem Delandou a kol. (2013), kontinentální koncepce organizovaného zločinu odkazuje k nepovoleným tržním silám, jež se probíjejí skrze hradbu zákona do legálního prostoru, který kontrolují oficiálně povolené tržní síly. Zatímco povolené trhy jsou kontrolovány oficiálními regulátory a antimonopolními úřady, nepovolené trhy jsou regulovány trestními zákony a vytlačovány mimo jeho hranice (stov. Sergi 2017).

1.1.3 Transnacionální organizovaný zločin

Americký přístup „cizáckého spiknutí“ a evropská strategie boje proti nezákonnému podnikání se začaly propojovat po roce 1989 společně s postupnou implementací konceptu „transnacionální organizovaný zločin“. Ten se v politickém diskurzu začal prosazovat s internacionalizací světového obchodu po pádu bipolárního světového uspořádání. Proces propojování světového hospodářství měl být totiž ohrožován nově se rodícími mafiemi a skupinami organizovaného zločinu z bývalého komunistického bloku. Problematickým aspektem transnacionálního organizovaného zločinu není ani tak jeho vágní definice,¹³

¹³ Definice OSN uvedená v konvenci OSN z Neapole z roku 2003 popisuje transnacionální organizovaný zločin jako „skupiny tří a více osob existující po určité časové období a páchající jeden nebo více závažných zločinů uvedených v souladu

jako spíše rétorika „globální říše zla“, která tento koncept provází a která se zrcadlí v textech mezinárodních dokumentů:

Dokument [*Prevence a kontrola organizovaného zločinu: Strategie Evropské unie pro začátek nového tisíciletí*, pozn. aut.] přinesl obraz organizovaného zločinu jako globální zločinecké konspirace narušující dobré fungování evropské společnosti. [Tento obraz byl vykreslen jako] koordinovaný postup organizovaných zločineckých skupin usilujících o ovlivnění a omezení práce policejních orgánů a soudního systému [a] ilustruje rozsah a profesionální kapacitu těchto zločineckých organizací (Carrapico 2010: 50).

Na jiném místě Carrapico (2012: 27) rámování transnacionálního organizovaného zločinu komentuje následovně:

Rámování transnacionálního organizovaného zločinu jako společné externí hrozby, která ohrožuje společnost a životy jejích členů, je zcela odlišná od jeho definování jakožto výsledku individuální lokální poptávky po nezákonných produktech a službách vycházející z jádra společnosti jako takové.

Přestože se Carrapico v tomto tvrzení snaží problematizovat politické zaměření se na nabídku organizovaného zločinu místo poptávky po jeho službách, propojení diskurzu „spiknutí“ a „podnikání“ je pro logiku mezinárodní bezpečnostní politiky téměř klíčové. Organizovaný zločin se totiž skrze svůj transnacionální přívalstek stal po boku dalších témat, či lépe hrozeb, jako jsou rozpadlé státy, terorismus, proliferace zbraní, praní špinavých peněz nebo obchod s nerostnými surovinami (viz např. Jojarth 2009), jedním z klíčových bezpečnostních témat evropského a transatlantického integračního projektu. V globální bezpečnostní architektuře si však oproti ostatním drží výsadní postavení, jelikož má potenciál výše uvedené hrozby propojit

s touto Konvencí s cílem získání přímého a nepřímého finančního nebo jiného materiálního prospěchu“.

svou „podnikatelskou“ logikou, jež tato témata lokalizuje kdekoli na světě, a komukoli na světě je také zprostředkuje do obývacího pokoje.

Jak jsem v tomto krátkém exkurzu do politické historie ukázal, klasifikace určitého jednání jako organizovaného zločinu je především aktem politického rozhodnutí, které produkuje suggestivní obrazy jeho podoby, projevů a záměrů (viz např. Stritzel 2014: 67–116). Jak se ale s tímto státem produkovanými kategoriemi a kulturními symboly vypořádává soudobý výzkum organizovaného zločinu? V další kapitole upozorňuji, že ve výzkumu organizovaného zločinu jsou státem produkované kategorie přejímány, aniž by byly jakkoli významně zpochybňovány či kritizovány.

1.2 Organized crime studies

Politické diskurzy cizáckého spiknutí, ilegálního podnikání a transnacionálního organizovaného zločinu mají svůj akademický protipól ve struktuře modelů a vědění, které pro potřeby této knihy označuji jako *organized crime studies* (dále jen OCS).¹⁴ Pokud je struktura po-

¹⁴ OCS si lze představit jako symbolický prostor/pole s vlastními vědeckými časopisy (např. *Global Crime*, *The European Review of Organized Crime*, *Trends in Organized Crime*), stálými skupinami při mezinárodních vědeckých společnostech (např. Standing Group on Organized Crime při European Consortium of Political Research), konferencemi (viz např. SGOC 2015), symbolickými autoritami či akademickými celebritami (pro ilustraci viz Paoli 2014: v–xi), kánonem literatury (pro přehled např. Roth 2010) a klíčovými koncepty, které musejí být reflektovány, chce-li člověk do této společnosti patřit.

Ačkoli byl výzkum organizovaného zločinu vždy spojován s kriminologií, OCS se do značné míry vyvíjely po vlastní ose. Autonomizační tendence lze doložit na jednom z nejcitovanějších autorů výzkumu organizovaného zločinu Dwightu Smithovi Jr. Přestože se i dle vlastních slov plnohodnotným akademikem nestal, nezískal například doktorský titul, jenž je určitou podmínkou působení v kriminologickém poli (Woodiwiss a Smith 2015), jeho význam v OCS je nesporný a souvisí s jeho dlouholetou prací pro množství amerických bezpečnostních složek. Posun od kriminologie k relativně autonomnímu oboru je zjevný i díky tomu, že například Stálá skupina pro výzkum organizovaného zločinu (Standing Group on

litického diskurzu o organizovaném zločinu založena na rozhodování o tom, jaké jevy budou označeny za organizovaný zločin, obsahem OCS je hlavně spor o to, jaký přístup zaujmout při zkoumání organizovaného zločinu.¹⁵ Tyto přístupy už v sobě také mají inherentně přitomnou konceptualizaci výzkumného objektu: studovat lze tedy zločinecké organizace (přístup označovaný také jako paradigma mafie nebo hierarchický model), kulturní odlišnosti (etnický model nebo patron-klient model), ilegální trhy (podnikatelský model nebo ekonomické paradigma) nebo kriminální sítě (síťová perspektiva).

Tyto přístupy k výzkumu organizovaného zločinu nacházejí oporu v kriminologických teoriích, kolem nichž byl výzkum organizovaného zločinu v minulosti primárně konstruován. V následujících podkapitolách načrtnu teoretické a konceptuální zázemí OCS, přičemž se budu snažit nastínit i jejich politické implikace, tj. to, jakým způsobem jsou do nich promítány a jak zpětně promítají státem produkované kategorie.

1.2.1 Teoretické prekursorzy OCS: gangy a chicagská škola

Samostatná větev výzkumu organizovaného zločinu se v kriminologii začíná etablovat v padesátých letech společně s proliferací mýtu o mafii. Sociální jevy, později označované za „organizovaný zločin“, však byly studovány už mnohem dříve. Pobídkou ke studiu byl veřejný zájem na potlačování deviance v dynamicky se rozvíjejících amerických

Organized Crime) vznikla pod záštitou politologického Evropského konsorcia pro politický výzkum (European Consortium for Political Research), a nikoli třeba kriminologické Evropské kriminologické společnosti (European Society for Criminology). I když mohou za tímto institucionalizovaným oborovým posunem stát i pragmatické důvody, výzkum organizovaného zločinu se tímto institucionálním zakotvením stal oficiálně součástí politologického výzkumu.

¹⁵ Přístupy k výzkumu organizovaného zločinu jsou v literatuře označovány také jako modely (např. Abadinsky 2010: 9–13) nebo paradigma (např. Albanese 2007: 103–124; von Lampe 2002).

velkoměstech. Důležitým obdobím byla především „prohibiční“ dvacátá léta, která vytvořila pro potenciální zločince obrovský zdroj nových příjmů.

Zásadním zlomem pro výzkum byla iniciativa organizace Illinois Association for Criminal Justice, která se na konci dvacátých let rozhodla zmapovat kriminální aktivity na území amerického státu Illinois (Lashly 1930). Součástí byl i výzkum organizovaného zločinu v Chicagu, který realizoval sociolog John Landesco (1929). Ten přispěl komplexním popisem prostředí místního podsvětí, ovládaného vzájemně soupeřícími gangy. Gangsterem podle Landesca ale nebyl Lombrosův „rodilý zločinec“, nýbrž byl chápán jako bezohledný a oportunistický produkt prostředí městských slumů. Autor sice chápal podsvětí jako výrazně odlišné od „normální“ společnosti, nicméně apeloval na „konstruktivní program, který se nespokojí s trestáním jednotlivých gangsterů a jejich spojenců, ale bude usilovat o frontální útok na základní příčiny kriminality v Chicagu“ (Landesco 1929: 1057). Za ty považoval selhání všech politických, školských, náboženských a sociálních institucí, které byly v prostředí chudých imigrantů nahrazeny gangy (Landesco 1932).¹⁶ Organizo-

¹⁶ Landescovu práci lze do dnes považovat za výsoce nadstandardní počín, je však zajímavým paradoxem, že přes obrovský díl originální autorské práce byly Landescovy závěry ještě v rámci publikace částečně dezinterpretovány a do širšího diskursu už se prosazovaly v pozmeněné podobě. Jak objasňuje například Tomáš Běloňožník ve své nepublikované práci (2014), závěrečné kapitoly se shrnutím a doporučeními se totiž ujal Ernest Burgess, který ve shrnutí výrazněji vymezil prvek střetu prostředí podsvětí a běžného světa. V jeho pojetí například v podsvětí funguje systém kontroly bez formální organizace, zato s feudálním řízením, svázaný dohromady „společnou válkou proti silám organizované společnosti“ (Burgess 1929: 1092). Při udělení doporučení by pak z Landescovy analýzy přirozeně vyplývalo navrhnout úpravy na systémové úrovni, a to především takové, jejichž záměrem by bylo docílit změn u těch vrstev společnosti, ze kterých se rekrutují členové gangů. Burgess se ale místo toho soustředil takřka výhradně na doporučení, co může policie a státní správa dělat, aby dokázala narušitele zákona postihovat efektivněji (Ibid.: 1096–1100).

Nesoulad, který je zarážející už proto, že Burgess byl na Chicagské univerzitě Landescovým školitelem, lze vysvětlit okolnostmi kolem přípravy celé publikace. Vydávající organizace Illinois Association for Criminal Justice byla totiž založena místní advokátní komorou, přičemž celý průzkum měl původně být spíše analy-

vaný zločin byl tudíž pojímán jako logické vyústění nedostatku práva, ekonomické nerovnosti a asymetrické distribuce spravedlnosti mezi horními a spodními vrstvami společnosti.

Sociologové z Chicaga obecně stáli v pozadí prvních rozsáhlých výzkumů, které bychom dnes označili za výzkumy organizovaného zločinu. Orientace tzv. chicagské školy na strukturální podmínky vzniku zločinu dala vzniknout vlivné teorii sociální dezorganizace, která rozumí zločinu jako důsledku oslabování sociálních vazeb v městských komunitách. Rozvrat těchto vazeb autoři přičítají chudobě, etnické heterogenitě a rezidenční mobilitě, respektive charakteristickým rysům městských oblastí s velkou četností delikvence a zločinu (Shaw, McKay 1931).

Strukturální funkcionalismus chicagské školy byl i teoretickým podkladem výzkumu Frederica Thrashera (1929), jenž poskytl detailní vzhled do sociální organizace chicagských gangů mladistvých a nastavil tak základy pro budoucí studium delikventních subkultur, později rozpracovaných např. Albertem Cohenem (1955). Inspirován teorií sociálního napětí (Merton 1938, 1957) Cohen tvrdil, že delikventní jednání mladistvých je důsledkem statusové frustrace mladých chlapců původem z dělnické kultury, neschopných naplnit požadavky kladené střední třídou. Za klíčovou institucí byla v tomto ohledu označena škola.

V orientaci na subkulturu gangů pokračovali dále i Richard Cloward s Lloydem Ohlinem (1960). Prostřednictvím teorie diferencních příležitostí tvrdí, že zločinu je možno porozumět pouze tehdy, je-li vzata v potaz struktura nezákonných příležitostí v případě jedinců snažících se vymanit z nevýhodného třídního postavení. Jednoduše

zou systému trestní spravedlnosti. Teprve nedávno bylo zjištěno, že sám Landesco byl k projektu přizván na základě lobbistické snahy svého mentora Burgessa, jenž postrádal další perspektivu (Yeager 2015). Ve snaze přizpůsobit výsledky výzkumu předstávám zadavatele se pak Landesco v ostřejší společenské kritice pravděpodobně musel mírnit a Burgess ji v závěru zcela eliminoval. Tento posun je podle Běloňožníka (2014) nejpatrišnější především v tom, že zatímco Landesco staví podsvětí do paralelní roviny s běžnou společností, Burgess už nesoulad mezi podsvětím a společností graduje a staví je přímo proti sobě.

řečeno, pokud existují ekonomické příležitosti, vznikají stabilní zločinecké subkultury. Pokud nejsou, vzniká buď konfliktní subkultura vyznačující se násilným soupeřením mezi jednotlivými gangy o uznání, anebo subkultura útočišť, která je definována preferencí návykových látek a jiných forem eskapismu. Organizovaný zločin by v Clowardově a Ohlinově teorii představoval efekt stabilní zločinecké subkultury propojující legitimní a nelegitimní sociální role a trhy (Hagan 2010: 74–75).

1.2.2 Organizační přístup: mafie a teorie organizace

Výzkum fenoménu organizovaného zločinu souvisí zejména s proliferací mýtu o mafii. Jak jsem naznačil v předchozí podkapitole, obraz mafie jako mocné organizace souvisí s výsledky Kéfaurovy komise, nicméně tento obraz prosakoval do učebnic kriminologie podle některých autorů už od padesátých let 20. století (Gallhier, Cain 1974). Symbolické vyvrcholení těchto tendencí přišlo s knihou *Theft of the Nation* Donalda Cresseyho. Ten byl v prostředí kriminologie klíčovým šířitelem organizační interpretace organizovaného zločinu, kterou jako první formuloval komplexně s důrazem na všechny detaily, které byly později při kritice tohoto přístupu ke Cresseyho škodě vynechány.

Cresseyho přístup nahlíží na organizovaný zločin optikou jeho operační struktury. Organizovaný zločin je v tomto přístupu chápán jako organizovaná entita, a nikoli jako soubor proměnných (Smith 1994: 127, von Lampe 2011 [2003]: 5). Smith (1994: 126) tvrdí, že tento přístup stojí na předpokladu teorie organizace, tedy že organizovaný zločin je autoritativní a byrokratický systém, který byl vytvořen za účelem maximalizace zisku a který je organizován kodexem chování upravujícím specifická pravidla a procedury chodu organizace. Aplikací tohoto modelu se výzkumník zaměřuje na to, jak taková organizace funguje, jak je uspořádána děla práce uvnitř ní a jaké podmínky dovolují vstup do takového spolčení.

Hovoří-li se v této perspektivě o organizovaném zločinu jako o vnější ničivé hrozbě, pak je vztah mezi mafii a státem konceptua-

lizován na způsob konkurence dvou nezávislých entit. To ovšem neznamená, že by stát s mafii nemohl spolupracovat, ať už ve formě specifických aliancí (např. von Lampe 2008: 14), anebo jiných, volnějších forem kooperace mezi politikou a zločineckou mocí (stov. Santino 1997; Sciarrone 2010). Účelem těchto kooperativních vztahů má být dosažení strategických cílů – ekonomického a politického profitu (stov. Naylor 2002; Viano a kol. 2003). Ustavení vzájemně prospěšného vztahu mezi státem a mafii je často popisováno prostřednictvím různých variací konceptu korupce (k tématu např. CSD 2010). Ačkoliv existuje celá řada různých příkladů, jak korupce přemostuje „podsvětí“ a „nadsvětí“ (např. Briquet, Favarel-Garrigues 2010), všechny tyto příklady v zásadě reprodukuji stejný model vztahu mezi legálním státem a ilegální mafii.¹⁷ Jinými slovy, mafie korumpuje představitele politické moci. Ti jsou k takovému jednání otevření, protože mafii z různých důvodů potřebují. To dokládá konečkonců i jedna ze závěrečných pasáží Cresseyho knihy:

V současnosti udržují [američtí] úředníci korupční, byť namátkové vztahy s členy Cosa Nostry. Neuvědomují si přitom pozitivní důsledky, které takové kontakty pro [tuto zločineckou] organizaci mají. Nikdy se však nestalo, že by se [americký] státní nebo federální orgán nedohodl s komisí Cosa Nostry, tak jako se ministerstvo zahraničních věcí dohodlo s Kremlem. Nelze ale předpokládat [...], že by se Cosa Nostra vzdala své politické anagažovanosti a svých nelegitimních operací na oficiálních trzích, které ohrožují celý národ [...]. (Cressey 1969: 323–324).

¹⁷ Emblematickým se v tomto ohledu stal příběh imaginární smlouvy mezi italským státem a sicilskou mafii (*trattativa stato-mafia*), který se začal vyprávět v kontextu ozbrojených a bombových útoků na představitele italské soudní moci na přelomu osmdesátých a devadesátých let a jehož zápletku vyvrcholila atentáty na soudce Giovanniho Falconeho a Paola Borsellina. Tento příběh, do nějž byla zapojena i celá řada osob a institucí penálního systému a zpravodajských služeb, popisoval blízký vztah mezi nejvyššími politickými představiteli reprezentovanými především politickou stranou DC (*Democrazia Cristiana*) na straně státu a klanem Corleonnů na straně sicilské mafie (viz např. dalla Chiesa 2010; Fasanella 2013; Torrealta 2010).

Prediktivní i normativní implikace tohoto přístupu jsou zřejmé – organizovaný zločin bude existovat potud, pokud existuje zločinecká organizace, s jejím zánikem zanikne i organizovaný zločin. Tento přístup však prochází určitým vývojem, přičemž s výsledky nezřídka opačnými, než jaké prezentoval Cressey. Například Varese (2011) hovoří o „kolonizaci“ či „transplantaci“ principů kalabrijské 'ndranghety, Solntsevské mafie a čínských triád do jiných částí světa spíše v důsledku vynuceného odchodu z původních geografických prostorů než hluboké a rozsáhlé konspirace, jejímž cílem je proniknout na nová působiště. Proč a co způsobuje, že se tzv. tradičním mafim daří, nebo nedaří, to však organizační přístup nijak neřeší. Reflektuje to však přístup založený na principu etnického dědictví (*ethnic succession*).

1.2.3 Etnický přístup: kultura, sukcese a cesta k ekonomickému přístupu

Jedním z nejtvrdějších kritiků původního Cresseyho organizačního přístupu byl Joe Albin. Podle něj mafie, respektive Cosa Nostra, nikdy v podobě stálé a hierarchicky uspořádané struktury neexistovala, zločin byl organizován spíše na bázi neformálních vazeb patronství a klientství importovaných ze Sicílie. Charakteristickými prvky těchto vazeb jsou kooperace a reciprocita – patron poskytující své schopnosti, zdroje či sociální kapitál může od klienta očekávat protislužbu, která tuto výměnu učiní vzájemně výhodou. Pozice v systému jsou zároveň značně flexibilní, takže aktéři fungující v jednom sociálním vztahu jako patroni mohou být v jiném vztahu v postavení klientů (Albin 1971, cit. dle Bynum 1987: 7; Finckenauer 2007: 14–15; Albin, McIlwain 2012: 26–46).

Na logice tohoto modelu postavila svou práci i dvojice Francis Ianni a Elizabeth Reuss-Ianni (1972), kteří zkombinovali výzkum uvnitř jedné z rodin zapojených do kriminálního podnikání v USA s analýzou dostupné literatury o mafii na Sicílii. I když autoři při popisu systému explicitně nezdůrazňují vazby patron-klient, stejně jako Albin odmítají Cresseyho tezi o byrokratickém charakteru organizace

zločinu, respektive kriminálních organizací. Místo toho kladou důraz na roli příbuzenských vazeb (včetně fiktivních příbuzenských vazeb kmotrovství) jakožto klíčového principu sociální kontroly, aplikovaného při zákonných i nezákonných formách podnikání.

Podle etnického modelu je tedy organizovaný zločin připisován kulturním vzorcům předávaným prostřednictvím sociálních vztahů uvnitř komunit (viz např. Arsovska 2015; van de Bunt 2008; Paoli 2008). Tomuto přístupu je pak rovněž vlastní odmítání organizovaného zločinu jako jednotné síly ohrožující stát nebo ekonomický systém:

Tajné zločinecké organizace jako italsko-americké nebo sicilské rodiny *Mafie* nejsou formálními organizacemi jako vlády nebo obchodní korporace. Nejsou racionálně strukturovány na základě společenského statusu nebo funkcí s cílem „maximalizovat profit“. Jsou to spíše tradiční sociální systémy organizované jedním a kulturními hodnotami, které nemají nic společného s moderními byrokratickými organizacemi [...]. A když kulturní hodnoty podpirají tento sociální systém slábnou, tradiční rodinné vazby v těchto systémech se taktéž oslabují a zanikají (Ianni, Reuss-Ianni 1972: 108, kurzíva původní).

Význam těchto vzorců je utvářen na základě neformálních pravidel. Z toho vyplývá, že tato pravidla je nutné nahradit jinými, nebo jim alespoň vtisknout nový význam, má-li být organizovaný zločin eliminován. Toho lze docílit dosažením ekonomické rovnosti přistěhovanců etnických skupin s majoritní společností. Nicméně vzhledem k pokračující migraci se může jednat pouze o dočasné řešení. Organizovaný zločin jako prostředek sociální mobility bude znovu využíván nově příchozími etnickými skupinami, pro což se vžil název „etnická sukcese“ (Bell 1953: 133; stov. Ianni 1974).¹⁸ Tato argumentace již

¹⁸ Termín sukcese (*succession*) vnesl do kriminologie autoři chicagské školy, kteří jím ilustrovali změny v urbánním prostoru, konkrétně proměnlivost koncentrace různých skupin obyvatel v různých částech amerického velkoměsta. Pro tento přístup

posunuje výzkum organizovaného zločinu od kultury k ekonomii, jejíž využití přibližuje následující podkapitola.

1.2.4 Ekonomický přístup: organizovaná kriminalita jako racionální volba

Velký zlom ve výzkumu organizovaného zločinu přichází v sedmdesátých letech s rozvojem teorie racionální volby. Ta oživuje principy „klasické“ kriminologie, podle níž je zločin výsledkem svobodného rozhodnutí, a rozšiřuje je o osobní, situační a hodnotové faktory, jejichž vyhodnocení a zvolení nejvýhodnější varianty rozhoduje o tom, zda jedinec spáchá, nebo nespáchá zločin (Matsueda 2013). Výzkum organizovaného zločinu v této perspektivě přeměrovává pozornost z organizačních/kulturních struktur organizovaného zločinu na cíle a tržní prostředí, kde jsou nezákonné aktivity považovány za logické vyústění pravidla nabídky a poptávky.

V ekonomickém přístupu jsou rozlišovány dvě hlavní větve: historicko-evoluční a podnikatelská (Longo 2010: 18). K porozumění historicko-evoluční větvi lze využít Arlacchiho (2002 [1983]: 10) rozdělení organizovaného zločinu na tradiční a moderní, které se týká odlišných rolí mafie a mafiánů. V moderním organizovaném zločinu tato role:

[U]ž není zprostředkovatelská, nýbrž tkví v akumulaci kapitálu, [kdy se] mafiáni oprostují od své nedávné minulosti a vstupují do ekonomické soutěže. [Tento proces zahrnuje] racionální prvek kapitalistického uvažování, který ovlivňuje ekonomické chování mafiánského podnikatele, včetně toho, co si vybere ze své tradiční kultury a jejich hodnot [přičemž však nechybí] iracionální agresi-

se vžil označení ekologická kriminologie, respektive environmentální kriminologie (Marsh a kol. 2011: 47–48, 141). V českém výzkumu organizovaného zločinu se objevili i názvy „etnické dědictví“ (Cejp a kol. 2015), nicméně jde spíše o výjimečný příklad takového překlada.

vita mafiánské činnosti samotné, která se projevuje v „živočišném pudu“ hromadění bohatství.¹⁹

V kontextu boje proti zločinu v USA v osmdesátých letech lze historicko-evoluční větve považovat za odraz „pluralistické revize“ původního organizačního modelu organizovaného zločinu. Už totiž neexistuje jedna mafie, ale mnoho podobných skupin, které se stávají stále sofistikovanějšími a vzájemně si konkurují na nově vznikajících trzích.

Oproti tomu podnikatelská větve již zcela opouští představu konspirace, patronství či klientství jako výchozí teoretický předpoklad a na organizovaný zločin pohlíží optikou tržního modelu.²⁰ Podle Smithe (1975: 323) je nezákonné jednání:

[...] hrou, kterou může hrát každý. Nevýžaduje totální oddanost; podnikatelé mohou zároveň operovat v legitimních i nepovolených arénách [...]. Budoucnost nezákonného podnikání bude záviset na imperativech tržní ekonomiky. Co se následně stane s nelegálně podnikajícími, bude záležet na procesech socializace a akulturace. Používání nálepky „mafie“ může ovlivnit budoucnost podnikatele, ale neovlivní budoucnost nezákonného podnikání. Je to právě tato distinkce – mezi procesy a lidmi –, která unikla pozornosti

¹⁹ Arlacchiho studie (2002 [1983]) byla dovedena do důsledku teprve až gambetovským ekonomickým výkladem vývoje fungování italské mafie jako racionálního aktéra, jehož úspěch spočívá v permanentním využívání a posilování nedůvěry ve společnostech, které se s maří potýkají (Gambetta 1988: 159). Právě tato interpretace stojí v základu liberální interpretace boje státu proti mafii, která na aktivitu rodin mafie, respektive organizovaného zločinu, nahlíží jako na racionální a výnosný ekonomický podnik stimuluje a reagující na poptávku po jeho službách.

²⁰ Tyto sociální jevy však nejsou vylučovány, ale podle Smithe (1994: 131–144) mohou vznikat jako racionální důsledek nejistého prostředí trhu, ve kterém legalita a ilegality tvoří operativní kontinuum, a nikoliv morální osu. Překlenutím tohoto nejistého prostředí má být právě organizace (at už pevná – zločinecká – skupina, nebo fiktivní – virtuální – firma, jež jsou propojeny tržní infrastrukturou), která se v nehostinném prostředí nabízí jako jediná možnost bezpečnějšího pohybu osob, komodit a služeb.

většine proponentů policejního přístupu v kontrole organizovaného zločinu.

Hlavním výzkumným konceptem, který vychází z ekonomického modelu, je organizovaná kriminalita. Za organizovaný zločin je v této koncepci považováno nezákonné dlouhodobé obohacování se na různých trzích, čehož se dopouští organizovaná skupina osob. Organizovaná kriminalita tedy nadále umožňuje studovat zločinecké organizace, nicméně její operační struktura spíše ustupuje do pozadí. Jsou to primárně specifické výslednice motivů a vlastního jednání, které se řídí zákony nabídky a poptávky, co tvoří objekt výzkumu organizovaného zločinu. Klíčovou normativní otázkou je, proč je pro jedince výhodnější zapojovat se spíše do organizované kriminality než do legálního podnikání.²¹ Princip legality tudíž zůstává součástí ekonomického modelu.

1.2.5 Síťový přístup: prodloužená ruka ekonomického přístupu

Síťový přístup k výzkumu organizovaného zločinu se v rámci OCS etabloval teprve v poslední dekádě (viz např. Campana 2011; Varese 2006). Zastánci tohoto přístupu tvrdí, že determinujícím faktorem organizovaného zločinu jsou vzájemně výhodné mezilidské vztahy a vazby, které mohou sloužit jako kanály pro přenos hmotných i nehmotných zdrojů. Jejich povaha je spíše horizontální než vertikální (Burt 1992; Granovetter 1973; McIlwain 1999). Síťová perspektiva připouští existenci kriminálních organizací, vidí v nich ale spíše

²¹ To se pokoušejí vysvětlit například studie založené na logice teorie situační volby a teorie rutinních aktivit, odvozené od teorie racionální volby. Zatímco situační teorie se zaměřují na vztah mezi motivacemi pachatelů a vyhodnocení situace, ve které má dojít ke spáchání zločinu, teorie rutinních aktivit zdůrazňují vztah příležitosti k páčání trestných činů a životního stylu jeho pachatelů i obětí (viz např. Levi, Maguire 2004; Kleemans, de Poot 2008; Kleemans a kol. 2012; Leclerc 2014; Van Koppen a kol. 2010).

schránky, skrze které mohou jednotliví aktéři snadněji sdílet své záměry a schopnosti. A takové sítě se sice mohou rozvíjet v sociálním prostředí komunit spojovaných etnicitou, nicméně etnická koncentrace není pro rozvoj sítí v žádném případě podmínkou.²²

Morselli v podstatě odkládá celou představu o hierarchicky nebo kulturně řízeném podsvětí. Aktéři lokalizovaní v „centru“ ilegálního trhu nebo v centru specifické organizace nemusí být nutně těmi, kteří zároveň vykazují největší profit. Nejlépe prosperujícími aktéry místo toho mohou být zprostředkovatelé umístění na periferii organizované kriminality, a to proto, že jsou lépe chráněni před rizikem spojeným s participací v kriminální síti a zároveň si díky svému množstvím propojují jednotlivé aktéry mezi sebou udržují strategickou výhodu plynoucí ze své nezbytnosti (Morselli 2005: 24). V podstatě jde tedy opět o ekonomickou logiku. Podle Morselliho je pobyt v síti definován touhou po maximalizaci potenciálního užítku různých vazeb. Principem sítě je rozvíjení neredundantních vazeb, tedy takových sociálních kontaktů, které aktér v síti považuje za efektivní. Logickým důsledkem je akterova orientace na nové a vzdálenější kontakty, a nikoli na prohlubování těch etablovaných. Důraz na neredundantní kontakty pak zároveň usnadňuje vznik sítě, v níž se objevují výhodné strukturální díry, tedy mezery mezi vzájemně nespojenými kontakty, z jejichž pořízení může nezainteresovaný aktér těžit (Burt 1992: 25–49).

Přestože orientace Morselliho práce je pokládána za posun od předchozích přístupů, ve skutečnosti jde pouze o jistou revizi ekonomického přístupu. Organizovaný zločin je výsledkem racionální volby vyplývající z posouzení vhodných příležitostí k vlastnímu obhacování na bázi sociálních kontaktů. Není ovšem organizován v rigidní organizaci nebo kulturním skleníku, ale prostřednictvím horizontálních, tj. nehierarchických sítí.

²² Prvek společné etnicity ve zkoumané kriminální síti totiž odráží spíše celkovou podobu sociální sítě aktérů, kterou Morselli (2005: 33) nazývá „sociální nádrží“. Jinými slovy, pokud je sociální síť aktérů v důsledku specifických socioekonomických podmínek složena z kontaktů stejné etnicity, logicky může toto složení odrážet i jejich případná kriminální síť.

Toto pojetí je však přinejmenším sporné. Podle Jana Kellera (2009: 29–30) výzkumníci sítí obecně „vycházejí z předpokladu, že nerovné rozdělení zdrojů je předem dáno“, a tak nejen že „nezkoumají mechanismy, které nerovnosti ve společnosti vytvářejí“, ale především opomíjejí skutečnost, že dopad výhod plynoucích z účasti v síti je „druhý ve srovnání s masivní vahou již existující distribuce“. Jakkoli se tudíž sítě mohou zdát horizontálně uspořádané, ve skutečnosti jsou jednotlivé pozice v nich vertikální. Totéž platí pro síťovou perspektivu ve výzkumu organizovaného zločinu. A to proto, že rezignuje na analýzu sociálních podmínek, za nichž byly kriminální sítě ustanoveny. Existence mafie je v této perspektivě důsledkem stejných procesů jako aktivita gangů na velkoměstských předměstích nebo přeshraničního pašování cigaret určených k prodeji v maloobchodě. Čínské triády jsou ekvivalentem českých orlických vrahů.

Čím se rovněž síťový přístup neliší od předchozích přístupů, to je důraz na princip legality a s tím související konspirativnost kriminálních sítí. Sám Morselli (2009: 5) si klade za úkol „objasnit, proč jsou kriminální sítě odlišné od nekriminálních sociálních sítí“. Staví tudíž na předpokladu, že „zločin [je] společenský fenomén, avšak kriminální sítě a nezákonné chování obecně nabývají distinktivních rysů od svých zákonných protějšků“ (Ibid.). Síťová perspektiva tak představuje akademický protipól politického konceptu transnacionálního organizovaného zločinu. Lépe řečeno, síťová analýza odpovídá adekvátnímu přístupu ke zkoumání internacionalizované a pluralistické interpretace cizáckého spiknutí a ilegálního podnikání. Transnacionální organizovaný zločin definuje objekt výzkumu, síťový přístup jej pak analyzuje (viz např. Bruinsma, Bernasco 2004).

Pole výzkumu organizovaného zločinu však netvarují pouze OCS, i když jsou jeho hlavní součástí. Výzkum organizovaného zločinu značně ovlivnili i autoři zabývající se jinými aspekty organizovaného zločinu, zejména jeho přesahem do nejvyšších pater společenského žebříčku. Sem mimo jiné patří studium různých forem korupce nebo praní špinavých peněz. V následující podkapitole přiblížím dva koncepty, které podstatu tohoto přesahu ilustrují. Koncept zločinů bílých límečků umožňuje hovořit o organizovaném zločinu i v místech, kde

se o něm příliš nemluvílo, koncept parapolitiky pak uzavírá studium organizovaného zločinu tím, že jej předpokládá i tam, kde se o něm dosud hovořilo v termínech politiky.

1.3 Organizovaný zločin: „Studying up“

Název této podkapitoly odkazuje k vlivné studii *Up the Anthropologist: Perspectives Gained from Studying Up*, jejíž autorka Laura Nader (1972) upozorňovala na nedostatečný počet studií o jiných než znevýhodněných (etnických a chudých) skupinách obyvatel. A také tvrdila, že rozsáhlý soubor dat o pouličním zločinu na jedné straně a prakticky neexistující vědění o zločinu ve vyšších společenských sférách na straně druhé se promítá do politického rozhodování – čím více dat k pouličnímu zločinu existuje, tím více prostředků k jeho potlačení bude alokováno, což platí i obráceně (Ibid.: 7, 15–17).

Situace ve výzkumu organizovaného zločinu se po dlouhou dobu příliš nelišila. Problém třídně omezeného výzkumu se v rámci kriminologické teorie debatuje přinejmenším od třicátých let. Kritici tvrdili, že lépe situované společenské vrstvy se dopouštějí nezákonného jednání ve stejné míře jako ty méně majetné, jen se to neukazuje v kriminálních statistikách, a tím pádem ani v empirickém výzkumu.

1.3.1 Zločiny bílých límečků:

zohlednění třídní perspektivy ve výzkumu zločinu

Vznik konceptu bílých límečků ve třicátých letech je úzce spojen s iniciativou Edwina Sutherlanda, tehdejšího předsedy Americké sociologické asociace. Do té doby byl totiž zločin chápán jako výhradně „pouliční“ záležitost, které se příslušníci středních a vyšších vrstev příliš neúčastní. Sutherland (1940) ve svém příspěvku však ukázal opak a v kontextu zmínky o dopadech rozsáhlé finanční kriminality v tehdejších USA si dokonce vypůjčil slova slavného gangstera Al Caponeho,

kteří ji označoval za „legitimní zločin“ (*legitimate racket*). Problémem však podle Sutherlanda nebyl pouze fakt, že se o zločinu ve vyšších patrech nemluví, ale také to, že stigmatizace a kriminalizace takového jednání je realizována mnohem jemněji než v případě „běžného“ zločinu.

Autor tento svůj argument později využil v publikaci *White-Collar Crime*, ve které poukazoval na rozsáhlé nezákonné jednání páchané do té doby respektovanými a úctyhodnými jednotlivci nebo obchodními společnostmi (Sutherland a kol. 1983 [1949]). Přitom zmínil, že sami aktéři tohoto jednání je jako nezákonné nemusejí vůbec vnímat, ale mohou je chápat jako součást ideologie „amerického snu“. Pro ilustraci uvedl několik příkladů hesel, která se tehdy objevovala při zdůvodňování finanční kriminality: „Je to zákon džungle“, „Byznys je byznys“ nebo „Nejde o to, jak své peníze dostaneš – jde o to, co s nimi budeš dělat“ (Ibid.: 245). Výsledkem takto orientovaného bádání byla teorie diferencních asociací, kterou rozpracoval společně s Cresseyem. V ní je zločin otázkou jednání vznikajícího poté, co si jedinec od ostatních pachatelů osvojil motivy, tendence a racionalizace, které takové jednání umožňují. Tento proces sociálního učení je stejný napříč celou sociální strukturou. Nezáleží tedy na tom, zda jde o mladistvého delikventa, nebo o respektovaného právníka (Cressey 1954; Matsueda 1988; Laub 2006).

Zločin bílých límečků byl definován jako „zločin spáchaný respektovanou osobou s vysokým sociálním statusem v průběhu výkonu svého povolání“. Ačkoli byla tato definice v průběhu následujících let mnohokrát upravována a diskutována (např. Braithwaite 1985; Hirschi, Gottfredson 1989; Steffensmeier 1989; Shapiro 1990), jeho podstata zůstává stejná: odkazuje ke studiu těch, kteří zneužívají své mocenské pozice. V současnosti jsou zločiny bílých límečků chápány jako zastřešující kategorie pro mnoho typů zločinů, které dále upřeshňují jejich povahu: korporátní zločiny, profesní zločiny, zločiny vyplývající z výkonu povolání, deviance elit a organizací a další (stov. Benson, Simpson 2009; Clinard, Yeager 1980; Coleman 2005; Friedrichs 2010; Minkes, Minkes 2008; Payne 2012; Pearce 1976).

Přestože se zločiny bílých límečků pojí s významy, které byly organizovanému zločinu čas od času přidělovány (viz Wickershamova

komise), obecně je tento koncept považován za nezávislý na konceptu organizovaného zločinu. Je mimočodem zajímavé, že navzdory šíři a závažnosti zločinů odpovídajících konceptu zločinu bílých límečků, nevznikl obor, který by si jej vytkl za hlavní objekt výzkumu. Ostatně ani v kriminologii nenalezl příslušné uplatnění. Stanley Cohen (1988: 52) jej například označil za koncept, který „je v teorii již dlouho známý, ale nikdy nedošlo k jeho reálnému osvojení“. Jevy jako „dánové podvody, podvodná reklama nebo korupce lokálních úředníků, podivné dohody významných firem, pokračování práva farmaceutických společnostmi“ tak zůstávají stranou pozornosti kriminologického výzkumu, a to navzdory tomu, že „každý důvěryhodný zdroj ukázal, že tyto zdroje způsobují větší finanční ztráty a škody veřejnosti než běžný zločin“ (Ibid.).

Přenesení pozornosti na zločiny mocných je v tomto ohledu nutno chápat především jako pokus o vymaření kriminologie ze studia zločinu v dolních společenských vrstvách. Ve výzkumu organizovaného zločinu se tento přístup spojuje především s prací Chamblisse, jež výzkum organizovaného zločinu rozšířila o roli státu a moci v utváření organizovaného zločinu. Autor obrátil pozornost z označovaného na označujícího – tedy na to, kdo a proč označuje určité jednání za organizovaný zločin a jaké důsledky taková klasifikace může mít. V tomto smyslu se věnoval analýze společenských sil při konstrukci právních norem (Chambliss 1979), propojení „pouličního“ zločinu a korupce, kterou označoval za „institucionalizovanou komponentu amerického zákonodárního systému“ (Chambliss 1971: 1150), či odhalování fungování „zločinu“ jako nástroje vládnutí ve všech možných významech (Chambliss 2001; Chambliss a kol. 2010). Přitom své argumenty často opíral o etnografickou metodu.²³ A tento svůj přístup nakonec dovedl

²³ Etnografie není obvyklým, ale ani zcela marginálním přístupem k výzkumu organizovaného zločinu. Co do metody navázala na Chamblisse řada autorů. Pro příklad zde uvádím jen několik z nich. Blok (2001) například srovnal sociální role marginalizovaných skupin na příkladu rurální mafie na Sicílii a sociálního banditismu v Nizozemsku. Dick Hobbs ve své volné trilologii (1989, 1995, 2013) shrnul poznání o ilegaliitě v prostředí dělnických čtvrtí v londýnském East Endu a diskutoval význam těchto aktivit pro konstrukci politiky boje proti organizovanému

tak daleko, že výzkum organizovaného zločinu postavil na hlavu. Již ne entity ohrožující stát, ale stát samotný musí být chápán jako hlavní výzkumný objekt. To lze doložit autorovým proslovem k Americké sociologické asociaci, ve kterém hovořil o zločinu organizovaném státem:

Nejdůležitějším typem kriminality organizované státem je jednání, které je sice definované právem jako nezákonné, ale které je přesto pácháno státními představiteli v rámci výkonu jejich funkce. Příklady zahrnují státní spolupachatelství v oblasti pirátství, pašování, atentátů, zločinných spojení [...] nebo porušování práva, které omezuje jejich jednání. Součástí poslední kategorie jsou nezákonné metody sledování občanů, nezákonné zneužívání fondů (např. financování nezákonných kampaní, prodávání zbraní do států, na něž se vztahuje embargo, podpora terorismu) (Chambliss 1989: 184).

Tento obrat dal vzniknout konceptu parapolitiky, kterou lze považovat za symbolické vyvrcholení konstrukce optimálního objektu výzkumu organizovaného zločinu.

1.3.2 Parapolitika: návrat ke konspiraci

Koncept parapolitiky byl do výzkumu organizovaného zločinu vnesen teprve nedávno. Přestože mnoho studií organizovaného zločinu s námětem tohoto konceptu dlouho pracovalo, až v poslední době byl tento námět pojmenován a rozpracován (např. Wilson 2009, 2015).

zločinu ve Velké Británii. Sociální aspekty nezákonných aktivit včetně těch „mafian-
ských“ zdůraznil na příkladu Neapole Pine (2012), obecnější výklad vztahu mezi
ilegálním podnikáním, politickým násilím a politickým rozhodováním pak před-
ložil na příkladech Kolumbie a Peru Schulte-Bockholt (2006). Přestože zmínění
autorů strávili výzkumem organizovaného zločinu řadu let a jejich studie přišly
s mnoha zajímavými poznatky, dosud se nikdo nepokusil tyto příspěvky sieti-
zovat a obecněji diskutovat jejich závěry.

Koncept parapolitiky vychází z radikální kriminologie a analýzy politiky založené na teorii sociálního konfliktu, ze kterých čerpá svou orientaci na roli státu a moci v páchání zločinného jednání, respektive orientaci na dynamiku vztahů, které toto páchání umožňují.²⁴ Oproti teoretikům konfliktu, jejichž zájmem bylo poskytnout sociální analýzu reflektující rozložení moci ve společnosti, hlavním zájmem parapolitiky je studium:

[p]odivných, mocenských, zločineckých a zřejmě strukturálních vztahů mezi aparáty státních zpravodajských služeb, teroristických organizací a transnacionálních organizovaných zločineckých syndikátů (Cribb 2009: 1).

Přestože tato slova připomínají spíše konspirační teorii než výzkumnou orientaci, parapolitika se v podstatě snaží o studium vztahů, které nejsou na první pohled viditelné nebo oficiálně uznávané, avšak jsou předpokladatelné a v určitých momentech i odhalitelné.²⁵ Tento konglomerát „systematických, extenzivních a vlivných“ (Cribb 2009: 8)

²⁴ Hlavním předpokladem obou teoretických přístupů je stratifikace společnosti do různých sociálních skupin s odlišnými cíli, zájmy, moci a bohatstvím. Bohatší a mocnější skupiny mají lepší přístup k právu a jeho tvorbě, které využívají ke kontrole a subordinaci nižších společenských vrstev, které by mohly potenciálně ohrozovat jejich pozice (Chambliss 1979: 4). Tento nesoulad vede ke společenskému konfliktu. Uvnitř této větve se vytvořila celá řada různých přístupů od radikální kriminologie přes feministické teorie až po rozpracované teorie strukturálních rozporů (Chambliss, Hass 2011: 225–249; Hagan 2010: 88–99).

²⁵ Pro tyto účely vnaší do studia organizovaného zločinu například koncept hloubkového státu (deep state), jehož rysy se vyjevují v určitých historických momentech (např. tzv. „olověná léta“ v Itálii, rozsáhlé politické krize typu Watergate nebo aféra JFK) a který existuje paralelně s demokratickým státem. Tento pojem do studia parapolitiky vnesl Ola Tunander (2009: 56), který rozpracoval koncept „dualního státu“ Hanse Morgenthaua: „Podle Morgenthaua zahrnuje americký stát, regulérní státní hierarchii, která jedná v souladu s právem, a více či méně skrytou, bezpečnostní hierarchii [...] která nefejně jedná paralelně s tou předchozí, ale také ji monitoruje a kontroluje.“ Podle Tunandera je to právě „hloubkový stát“, který je suverénem a který může využívat i nástroje ilegality stejně jako ilegální organizační struktury pro dosažení svých cílů.

1.4 Výzkum organizovaného zločinu v pasti státního myšlení

V předchozích podkapitolách jsem shrnul základní rysy soudobé rozpravy o organizovaném zločinu. V první podkapitole jsem nastínil, jakým způsobem je koncept organizovaného zločinu konstruován v politickém diskursu a jaké významy jsou mu připisovány. V druhé podkapitole jsem pak načrtl ústřední přístupy a koncepty utvářející hlavní proud výzkumu organizovaného zločinu – OCS – a popsal, které další koncepty jej ovlivnily a které koncepty z OCS vzešly. V závěrečném shrnutí se pokusím vyjasnit, jaké teoretické důsledky předkládaná zjištění mají pro další části této knihy.

Z hlediska politických a akademických konceptů existuje ve výzkumu organizovaného zločinu poměrně překvapivá symetrie. Organizační přístup hovoří o tom, že organizovaným zločinem je kriminální organizace. Hlavním předobrazem tohoto přístupu je mafie, politickou implikací pak cizácké spiknutí. Etnický přístup považuje za organizovaný zločin nekompatibilní kulturní vzorce. Hlavním předobrazem zůstává mafie a politickou implikací je odlišnost kulturních vzorců. Ekonomický přístup označuje za organizovaný zločin racionální organizované páchání nezákonných aktivit. Hlavním předobrazem je pluralita zločineckých organizací, politickou implikací pak ilegální podnikání na zranitelných trzích. Síťový přístup předpokládá, že se organizovaný zločin odehrává v sítích. Hlavním předobrazem jsou přeshraniční nezákonné aktivity, politickým protipólem kriminální sítě je transnacionální organizovaný zločin. Struktura přístupů v OCS tedy zcela odpovídá struktuře dominantních politických kategorií organizovaného zločinu. Výzkum organizovaného zločinu však ovlivnila i řada jiných konceptů a přístupů. Nejdůležitější inspirací bylo znovuoobjevení zločinů bílých limečků, respektive zaměření výzkumu i na méně viditelné projevy organizovaného zločinu ve vyšších patrech společenského žebříčku (pro shrnutí viz tabulku č. 1).²⁷

vztahů je označován také jako „kriminální suverenita“. Parapolitika pak má být právě studiem kriminální suverenity, tedy „zločinců, kteří se systematicky chovají jako suveréni“, a „suverénů, kteří se chovají systematicky jako zločinci“ (Ibid.).

Studium parapolitiky se tedy znovu snaží konceptualizovat vztah mezi mafií, respektive zločineckými strukturami, a státem, respektive bílými limečkami. Hlavní oblasti zájmu parapolitiky jsou selhávající nebo padlé státy, na kterých je podstata konceptu kriminální suverenity nejviditelnější (Mexiko, Afghánistán, Filipíny apod., viz např. Lee III 2009; McCoy 2009; Scott 2009). Problém je však v tom, že kriminální suverenita je i slovy jednoho ze svých proponentů Roberta Cribba (2009) „nejen téma, ale také analytický závěr“. Spíše než analytická perspektiva je parapolitika označením nefungující liberální demokracie, jejímž podkladem jsou cíleně ustavené netransparentní vztahy a jejichž efektem je nezákonné jednání páchané s úmyslem zachování architektury této moci.

Z historického hlediska ostatně nejsou takové projevy státní moci ničím výjimečným. Charles Tilly ve své stati *War Making and State Making as Organized Crime* (1985) konstatoval, že národní stát vznikl prostřednictvím téhož jednání, jaké obvykle konotuje pojem organizovaného zločinu.²⁶ A jakmile již existuje, postihuje (nejen) na svém území jakékoliv tendence, které by mohly jeho autoritu zpochybnit. Parapolitika se toto svázání s oficiálním výkladem práva snaží překlenout tím, že se právo snaží uplatnit tam, kde je reprezentanti státní moci (dosud) neuplatnili a kde existuje předpoklad, že je ani neuplatní. Tím se však dostává výzkum organizovaného zločinu do slepé uličky. Teoreticky totiž dovoluje přepínat koncept do té míry, že jako organizovaný zločin může být zkoumáno cokoli, co se výzkumníkům zdá podezřelé a de facto nezákonné (srov. Sartori 1970; Collier, Mahon 1993). Jak ukazuji v závěru této kapitoly, koncept parapolitiky nadále reprodukuje státně-legalistickou perspektivu.

²⁶ Tilly v této stati chápe organizovaný zločin jako průmysl ochrany. Předobrazem k tomuto chápání byl Tillymu pravděpodobně koncept mafie, který je v některých diskurzích považován za přímého konkurenta státu (viz výše).

²⁷ V poli výzkumu organizovaného zločinu existuje také enormní množství materiálu, který přibližuje regionální a lokální specifika organizovaného zločinu na

Tabulka č. 1: Vztah politických kategorií, výzkumných přístupů a konceptů organizovaného zločinu

Politické rámování	-	Cizácké spiknutí (kulturní vzorce)	Transnacionální organizovaný zločin	-	-
Dominantní koncept	Gangy	Mafie	Kriminální síť	Zločiny bílých límečků	Parapolitika/ Kriminální suverenity
Organized crime studies	-	Etnický přístup	Síťový přístup	-	-
Teoretické zázemí	Chicagská škola	Teorie organizace	Teorie sítí	Teorie diferenciálních asociací, teorie označování, teorie konfliktu	Teorie konfliktu
		Teorie přibuzenství, chicagská škola, teorie etnického dědictví	Teorie racionální volby		

Rozšíření objektu výzkumu však mělo pro výzkum organizovaného zločinu rozporuplné důsledky. Ještě začátkem 70. let podrobil Chambliss tehdejší studii organizovaného zločinu následující kritice:

základě znalosti zkoumaného kontextu. Tomuto souboru nepřiznávám ve výzkumném poli organizovaného zločinu vlastní kategorii, neboť se jedná o studii na pomezí uvedených rámců, jejichž ambice není větší než poskytnutí popisu situace prostřednictvím dominantního chápání organizovaného zločinu v popisovaném prostředí. Přestože tyto studie přináší cenný druh poznání, jejich význam pro pole výzkumu organizovaného zločinu souvisí s jejich referenčním potenciálem a vytyčením klíčových bodů, na jejichž základě lze vystavět standardní výzkum (viz např. Gilman, Goldhammer, Weber 2011; Kleemans 2004: 303–332; Williams, Piccarrelli 2004: 129–181). Z jiného důvodu zařazují do této průřezové kategorie i historické studie „organizovaného zločinu“, které mnohdy přinašují pozoruhodné podněty. Jejich rozptyl však sahá od robustních studií založených na historickém výzkumu a pokoušejících se o nalezení určitých společných rysů a jednotlicí linie (viz např. Dickie 2009, 2011) až k čistě reprodukci již ustaveného obrazu o zkoumaném tématu.

Je zřejmé, že zkorumpované politické a právní organizace jsou důležitou součástí životadárné krve zločineckých intrik. Studium *organizovaného zločinu* je proto nevhodné pojmenování; studium [tohoto fenoménu] by mělo vzít v úvahu *korupci, byrokracii a moc* (kurzíva autor). Když se vědci při sběru informací o podsvětí spoléhají na vládní agentury, přispívají k jeho nevhodné interpretaci. A to tím, že jsou jednoduše zaujatí a teoreticky sterilní. Vědci se odklánějí od sociologicky zajímavých a důležitých témat, které se jim nabízejí. V důsledku čehož přehlédli opravdový význam přetrvávající existence [zločineckých] syndikátů; symbióza výzkumníků s právními a politickými byrokracemi státu má totiž ten efekt, že dochází k zobrazování kriminality pouze určité části těch, kteří jsou do zločinu zapojeni. Takový obraz přispívá k našemu omezenému povědomí o zločinu, a o to méně naopak přispívá ke kontrole kriminality (Chambliss 1971: 1173).

Chambliss ve své kritice tvrdí, že v důsledku přejímání státem prodikovaných konceptů a symbolů přicházejí výzkumníci o možnost reflektovat mnoho specifických témat, jejichž kriminální charakter je přinejmenším sporný. Nadto se zabývají pouze určitým výsekem organizovaného zločinu, především tím lokalizovaným v nižších patrech sociálního žebříčku. To má negativní konsekvence nejen pro rozvoj teorie, ale také pro vlastní kontrolu kriminality. Jako určité řešení tohoto problému navrhuje opuštění organizovaného zločinu jakožto analytického konceptu a jeho nahrazení jinými pojmy, jako jsou *korupce, byrokracie a moc*.

Přestože sám autor tento návrh nedodržel a později přišel s konceptem státního organizovaného zločinu, podle mého názoru je třeba jej vzít se vši vážností. Problémem organizovaného zločinu jakožto konceptu je, že výzkumníka svazuje s pevně danou představou o tom, co znamená jednat protiprávně. Nakolik zavádějící takový přístup je, demonstruje koncept *parapolitiky*. Ta sice správně reaguje na limity výzkumu organizovaného zločinu, avšak činí tak zcela nevhodným způsobem. Jakkoli je organizovaný zločin nahrazen jiným konceptem, představa o nezákonném jednání zůstává. Důsledkem aplikování

tohoto konceptu tak ve skutečnosti není jeho faktické nahrazení, nýbrž přepnutí. A jestliže je tak organizovaný zločin potenciálně všude, ve skutečnosti není nikde.

Odkud se však tato představa bere? Jak je možné aplikovat představu o tom, co je organizovaný zločin, na jevy, které tak nikdy označeny nebyly? Odpověď na tuto otázku nabízí Pierre Bourdieu (Bourdieu a kol. 1994; Bourdieu 2014: 162–176). Podle něj je to primárně stát, co utváří naše klasifikace správného a nesprávného, k čemuž je hlavním nástrojem právo. V moderní společnosti je stát hlavním producentem klasifikací, strukturujících struktur aplikovatelných na všechny sociální věci na světě. Právo nefunguje pouze jako vnější struktura sestávající z kodifikovaných norem a je vynucujícího aparátu, ale i jako mechanismus, jímž dochází ke zvnitřnění těchto klasifikací a kategorií v lidském (ne)vědomí. Podstatné je, že tento proces nelze chápat jako mechanické podvolení se externí právní síle nebo vědomému souhlasu se společenským řádem. Spíše má povahu hluboce skryté, implicitní dispozice k jednání, která je utvářena kolektivní a individuální historií (Bourdieu a kol. 1994: 14).²⁸ Tato dispozice se pak manifestuje v konkrétních praktikách, jimiž jsou časně dochází k reprodukci státních klasifikací a kategorií. Jinými slovy, stát prostřednictvím práva produkuje symbolickou formu konstruující sociální realitu sebe sama (Ibid.: 13). Jednotlivec nebo skupiny disponují znalostí o tom, co je a co není v dané společnosti správné (nebo legální), do značné míry díky státu, a svým jednáním to potvrzují.

Co z toho plyne pro výzkum organizovaného zločinu, jak byl představen v této kapitole? Dosavadní vývoj zkoumání organizovaného zločinu lze číst jako příběh nezdařilého úniku z pasti „státního myšlení“. Jelikož je jeho výzkumný objekt nevyhnutelně svázan se státními

²⁸ V Bourdieho koncepci je kolektivní historie předávána prostřednictvím socializace (např. vzdělávací systém), individuální historie je pak historie jednotlivce jako „těla“ (definovaného např. barvou kůže, výškou, rodinným původem, vzděláním apod.), procházejícího sociálním světem, jenž na něj reaguje, a který prostřednictvím zkušenosti svého „těla“ s tímto sociálním světem reaguje zpětně na něj (Bourdieu a kol. 1994: 14, stov. Hobsbawm 2007).

klasifikacemi (zejména právo) a kategoriemi (organizovaný zločin jako trestný čin), s jejich přijetím dochází pouze k jeho reprodukcii. Koncept parapolitiky je v tomto ohledu možná podivuhodným, ale nijak překvapivým vyvrcholením teoretizování o organizovaném zločinu. Tím, že se snaží uniknout z pasti státních definic a od nich odvozených kulturních symbolů, aplikuje představu o organizovaném zločinu tam, kde se domnívá, že by měl být. To, k čemu se hlásí OCS explicitně, zkrátka reprodukuje alternativní koncepty jako parapolitika implicitně. Završuje se tak příběh postupného rozšiřování záberu výzkumu organizovaného zločinu od amerických přístěhovalců a jejich nekompatibilních kulturních vzorců přes světové trhy až po jakékoliv netransparentní a nekontrolovatelné vztahy, které se zdají být v rozporu s právem.

1.4.1 Výzkum organizovaného zločinu jako administrativní kriminologie

Jako takový odpovídá výzkum organizovaného zločinu poněvíc oboru administrativní kriminologie, která sama sebe chápe jako prodlouženou ruku zákona. Jejím cílem není ani tak rozvoj teorie o příčinách zločinu, jako spíše vytvoření vědní relevantního při jeho potlačování či eliminování (Oxford University Press: nedatováno).²⁹ Nedostatek teorie má však zásadní negativní důsledky. Podle Travis Hirschiho (1993: 349) administrativně-kriminologické výzkumy „ne-disponují žádnou teorií zločinu“, respektive mají „slabou paměť“, která

²⁹ Vznik administrativní kriminologie však není oddělitelný od vzniku kriminologie samotné. Juanjo Medina (2011: 14) tvrdí, že kriminologie vznikla na základě požadavků po informacích a vědění o funkčnosti národních systémů trestní politiky. Tím se však logicky vytvářela závislost kriminologie na státní poptávce. Jako reakce na vzájemně produktivní vztah státu a vědců vznikl uvnitř kriminologie kritický proud upozorňující na limity a nebezpečnost takového spojení (viz např. Carrington, Hogg 2002; Taylor a kol. 2013). Kritická kriminologie dala později vzniknout celé řadě alternativních kriminologických směrů (pro přehled např. DeKeseredy 2010; Friedrichs 2009: 213–216).

by reflektovala výsledky dosavadního kriminologického poznání. To podle něj nutí výzkumníky vracet se neustále na začátek jakéhokoli poznání o zločinu, kdy jsou všechny možné příčiny postaveny na stejnou úroveň a z této perspektivy také analyzovány. Každý takový výzkum je tím pádem odsouzen k opakování již řečeného bez toho, aby reflektoval teoretické posuny rozšiřující možnosti interpretace.

Soudobý výzkum organizovaného zločinu lze vykreslit ve stejných konturách jako administrativní kriminologii. Replikace politických kategorií přinesla vrchol teoretizování o organizovaném zločinu v ne-spokojenosti s neexistencí jednotné definice (případně v její nesymetrické aplikaci) a v neexistenci shody na tom, jestli organizovaný zločin zkoumat jako organizaci, trh, nebo síť. V nedávném rozhovoru si Woodiwiss (2015: 17) postěžoval na orientaci soudobého výzkumu organizovaného zločinu následovně:

Dnešní debata o podstatě a významu organizovaného zločinu se zdá být velmi omezená. Většina diskusí a výzkumů je buď situacních, bez toho aby se zahazovala s minulostí, nebo [se zabývá] potenciální budoucností [organizovaného zločinu] tak, že ve velkém měřítku a kontinuálně posuzuje jeho hrozbu.

Woodiwiss v tomto kontextu hovoří o nejrozšířenějších typech soudobých studií zabývajících se organizovaným zločinem: bezpečnostní analýze³⁰ a situační analýze³¹. Typickým rysem těchto žánrů je přijímání válečné rétoriky a slovních obrátů navozujících závažnost

³⁰ Bezpečnostní analýza je orientována na anticipaci a kontrolu možných budoucích rizik, které vyplývají ze samotné existence skupin organizovaného zločinu, případně na popis podmínek a situačních vzorců, za kterých může organizovaný zločin vzniknout (např. Albanese 2004; Kleemans a kol. 2012; Klíma a kol. 2011; Lavorgna 2014; Vander Beken 2004; Williams, Godson 2002; Zabyelina 2013; srov. Zoutendijk 2010).

³¹ Situační analýza organizovaného zločinu se zabývá studiem vzorců tohoto typu jednání s důrazem na interakční vazby mezi zločineckou skupinou nebo jedním a prostředím, ve kterém působí (např. Kleemans a kol. 2012; Lavorgna 2014; Zabyelina 2013; srov. Edwards, Levi 2008: 374–378).

a potřebnost výzkumu organizovaného zločinu k jeho potlačení. Tuto rétoriku dobře ilustruje následující citace:

Od konce studené války mnohé neblahé a rozkladné proudy osob, zboží a služeb pohotově překračují mezinárodní hranice. Tyto transnacionální nestátní síly jsou hlavním zdrojem současné globální nestability. [Proto] urgentně potřebujeme prozkoumat temnou logiku stojící za transnacionálním organizovaným zločinem, jeho průchavé a proměnlivé vzorce a z nich vyplývající překážky v nastavení efektivních bezpečnostních opatření (Mandel 2011: 1–2).

Doprovodným jevem je i to, že někteří výzkumníci staví sebe sama do role jednoho z aktérů boje proti organizovanému zločinu. Výmluvně působí například následující pasáž z knihy *Organized Crime: Policing Illegal Business Entrepreneurialism*:

Agentury a profesionálové v prostředí systému trestní politiky potřebují být chytřejší, vzdělanější a lépe trénovaní než podnikatelé se zločinem. Není jiná alternativa. Naše kniha usiluje o zacelení mezery ve vědomostech mezi sofistikovaným organizovaným zločinem a policií (Dean a kol. 2010: introduction).

Zatímco výše citovaní autoři se hlásí k podstatě administrativní kriminologie explicitně, alternativní přístupy se svou snahou o rozšíření výzkumu organizovaného zločinu dosáhly toho, že jej nakonec vrátily zpět do původní logiky konspirace, a k logice administrativní kriminologie se tak přiblížily implicitně. Hobbs a Antonopoulos (2014: 10) k výzkumu organizovaného zločinu s odkazy na známé teoretiky zločinu Petera Reutera a Davida Matzu uvádějí následující:

[T]ermin organizovaný zločin navozuje pocit řádu ve shluku různých nesouvisajících epizod, [což může vyústit] v přehlédnutí do očí bijícího Matzova varování, že vnesením logiky soustavnosti do zjevného zmatku vytváříme [teoretický] podvrh.

Sepětí nebo minimálně koketování s reprodukcí státního myšlení o organizovaném zločinu však není problém pouze epistemologický, ale také etický. V následující kapitole shrnu konkrétní problémy, které „vnašení státního řádu“ do výzkumu může vyprodukovat.

1.4.2 Výzkum organizovaného zločinu na cestě od kriminalizace

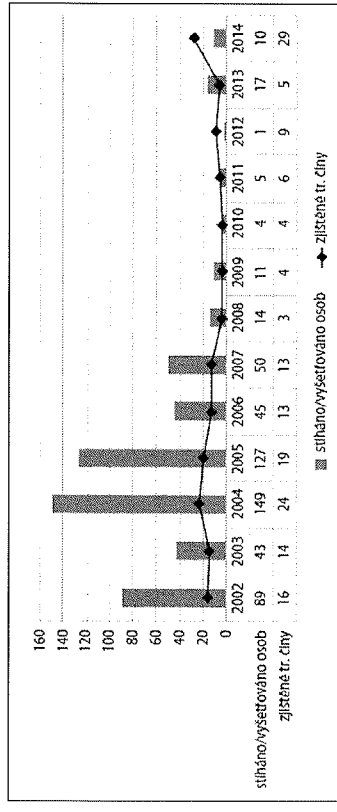
Pierre Bourdieu (1990: 52) k identifikaci předmětu výzkumného zájmu tvrdí, že „objekty výzkumu jsou konstruovány, nikoliv pasivně sledovány“. Jak jsem uvedl v předchozí kapitole, jejich podobu utváří na nezákladnější rovině stát prostřednictvím práva jako základního klasifikačního systému. Právo de facto určuje normalitu a jeho prostřednictvím pak definujeme i jednání, které je společensky přijatelné nebo odsouzenější. Někteří výzkumníci organizovaného zločinu se ke strážení řádu hlásí dobrovolně, někteří tento řád stráží neflektovaně. Z toho však na úrovni samotného výzkumu vyplývá normativní problém spojovaný s označováním výzkumného objektu za „organizovaný zločin“: problém kriminalizace (pro přehled soudobé teorie kriminalizace viz Duff a kol. 2015).

Výzkumníci organizovaného zločinu se stávají aktéry kriminalizace dvěma způsoby. Zprvé, když hovoří o latentním organizovaném zločinu. V kontextu České republiky je dlouhodobě relativně malý počet trestných činů pokládáných za závažný organizovaný zločin (viz graf č. 1) interpretován jako důsledek vysoké konspirace organizovaného zločinu a/nebo politické ekonomie trestní justice, kdy je jednodušší odsoudit jednotlivce za jednotlivý trestný čin než za účast na organizovaném zločinu (Cejp a kol. 2015: 116–125).³² Neviditelný organizovaný zločin je pak pochopitelně vnímán jako o to nebezpečnější.

³² Tento závěr je potvrzován výsledky opakovaného dotazníkového šetření realizovaného Institutem pro kriminalitu a sociální prevenci mezi českými experty na organizovaný zločin, kteří spíše předkládali mírný anebo větší vzestup organizovaného zločinu.

nější: o to více je třeba se mu věnovat, zkoumat jej častěji a hlouběji, a tím napomáhat k jeho kontrole.

Graf č. 1: Vývoj počtu zjištěných trestných činů (§ 361n TZ / § 163a TZ) a počtu stíhaných/vyšetřovaných pachatelů v období 2002–2014 (graf převzatý z Cejp a kol. 2015: 117)

Druhý způsob kriminalizace spočívá právě ve snaze o zkoumání „latentního organizovaného zločinu“ bez asistence aktérů systému trestní justice. V tomto ohledu vystupuje již samotný výzkumník jako detektiv, jenž odhaluje dosud neobjevené nepravosti a konfrontuje je s představou o tom, co za organizovaný zločin chápe. Studovat určitě jevy nebo jednání jako „organizovaný zločin“ je však zatíženo symbolickou vahou veškerých negativních významů, kterou tento pojem nese. To má své praktické konsekvence, které společně s Joc-kem Youngem (1971) můžeme charakterizovat jako riziko amplifikační spirály. Jeho podstatou je, že vnější aktéři mohou označením někoho za zločince skutečně napomoci k jeho zločinnému jednání, respektive jeho zintenzivnění či rozšíření. Důsledkem kriminalizace konzumentů marihuany je podle tohoto autora spíše jejich sblížení s již kriminalizovanými konzumenty „tvrdých drog“ a rozšíření jejich užívání než cokoliv jiného.

V obou případech tak výzkumníci paradoxně produkují své objekty zájmu, ať už symbolicky, anebo prakticky. Past státního myšlení tudíž netkví jenom v reprodukcii státních klasifikací a kategorií, ale

také v tom, že výzkumníci fakticky suplují roli státu ve smyslu kriminalizace vědeckého objektu, nechť jí-li se omezovat pouze na státem označené organizované zločince.

V tomto ohledu se nabízejí tři cesty, jak se s problémy výzkumu organizovaného zločinu vypořádat. První dvě se nabízejí automaticky: přijmout logiku dosavadního výzkumu navzdory všem uvedeným dilematům, anebo se výzkumu organizovaného zločinu vzdát a uveste nové jevy studovat prostřednictvím jiných konceptů. Žádná z nich se mi však nejeví jako žádoucí. Co se týče opuštění konceptu organizovaného zločinu, je třeba vzít v potaz, že v sociální realitě tento koncept existuje. To platí nejen na úrovni kriminalizace, ztělesňované politiky, úředníky, komerčními subjekty a dalšími, kteří se na organizovaný zločin jakožto určitý symbol odvolávají a pod jeho hlavičkou realizují mnoho praktik. Týká se to také pachatelů organizovaného zločinu – už jenom z toho důvodu, že jsou diskurzem a praktikami organizovaného zločinu dotčeni a nějakým způsobem jej reflektují, pokládám za nezbytné jej zcela neopouštět.

Stejně tak však k němu nelze přistupovat s detektivním přístupem, jehož svrchovaným cílem je odhalit „zločinnou podstatu“ určitého jednání. Je zapotřebí zaujmout subtilnější vizi, beroucí v úvahu efemérní charakter jevů označovaných jako „organizovaný zločin“ či s touto etiketou spojovaných. Jak ukazují některé výzkumy, past stát-ního myšlení je možné překonat.³³ V dalších dvou kapitolách představuji jedno z možných řešení. Nejprve představím několik viněť³⁴

³³ Zejména v etnografických výzkumech výzkumníci přistupují ke zkoumání organizovaného zločinu se značnou reflexí zohledňující spolu-konstrukci předkládaných zjištění a inherentně přítomného performativního procesu poznávání (viz např. De Biase 2011; Ernst 2013; Gambetta 2009; Hobbs 1988, 2013). Pine (2012: 18) například uvozuje svůj výzkum vztahu hudebního průmyslu a organizovaného zločinu v Neapoli takto: „Moje chápání je tvarováno paranooidními strachem, hněvem, odporem, intenzivním zájmem, erotickým vábením, touhou přimáležet, křivdou ze zneužití a odhodlaností vést a dokončit výzkum. [...] Místo prohlásování suverénních pravd, následující příběhy tvarují pravdy v pomíjivém citově-estetickém čase a prostoru mezi spekulací a nevědomostí.“

³⁴ Viněta je metoda výkladu v kvalitativním výzkumu zprostředkávající postřehy, názory, domněnky a stanoviska k příběhům ilustrujícím vybrané situace, se kte-

z výzkumů organizovaného zločinu, na kterých jsem v posledních pěti letech participoval a na nichž se budu snažit ilustrovat prchavý charakter organizovaného zločinu s ohledem na výše popsané teoretické problémy. Mým cílem však není pouze demonstrovat teoretické obtíže na praktických příkladech, ale formulovat také východiska, která dané problémy umožňují řešit. Viněty tak nebudou sloužit pouze k dekonstrukci organizovaného zločinu, ale také jako prostředek k formulaci východisek pro vytvoření nového přístupu k jeho výzkumu založeného na reflexivní sociologii Pierra Bourdieua.

rými se výzkumník setkal a na jejichž charakter chce upozornit. V obecném smyslu by měla viněta na jednom empirickém příkladu vyloužit a ilustrovat výzkumný problém (Barter, Renold 1999).